



**ОШ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАРЧЫСЫ**

**ВЕСТНИК
ОШСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

2018

**Атайын чыгарылыш
Специальный выпуск**

5

МАЗМУНУ

Педагогика жана окутуунун технологиялары		
1	<i>Абдураимов Н. LMS Moodle 'да информатика боюнча дистанттык курсту иштеп чыгуу</i>	6
2	<i>Абдусалом кызы А. Использование средств материалов этнопедагогике в экономическом образовании и воспитании современных школьников</i>	9
3	<i>Азизилла уулу Э. Маданият – жан дүйнөнүн бийиктиги жана адеп ыймандын айкалышы</i>	12
4	<i>Дайырбек кызы Н. Окутуунун жаңы технологияларына карата көз караштар</i>	16
5	<i>Ешмуратова А.А. Роль иностранных языков в современном обществе и методы их изучение</i>	19
6	<i>Камчыбекова А. Т. Касымбековдун “Сынган кылыч” романын окутуудагы лекция, анын максаты жана маани-мазмуну</i>	23
7	<i>Кубанычбекова А. Бакчадагы балдардын өсүп-өнүгүүсүндөгү оюндун мааниси</i>	27
8	<i>Мамазакирова А. Жусуп Баласагындын “Кут алчу билим” чыгармасындагы элита түшүнүгү</i>	30
Филология илимдери		
1	<i>Саипов М.С. Формы приветствия и прощания в студенческой среде юга Кыргызстана</i>	34
2	<i>Тажиматова Н. Конъюнктив в отрицательных выражениях немецкого языка</i>	36
3	<i>Улукбек кызы М. М. Алыбаевдин сатиралык чыгармаларынын идеялык-тематикалык, стилдик, көркөмдүк өзгөчөлүктөрү</i>	40
4	<i>Чодонова Н.М. Ч. Айтматов – аңгеме жанрынын чебери</i>	43
5	<i>Шамшиева Б.Т. Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы техниканын колдонулушу жана заман талабына ылайык өнүгүшү</i>	46
6	<i>Эрнисбекова С. Токтосун Тыныбековдун ыр куруу чеберчилигинин өзгөчөлүгү</i>	49
Тарых илимдери		
1	<i>Абдыразакова А.О. “1873-1876-жылдардагы көтөрүлүштө Мамыр Мерген уулунун ролу</i>	53
2	<i>Биймамат кызы К. Аты-заты өчпөгөн инсан – Дэн Сяопин</i>	56
3	<i>Жумабаев Б.Д. Азыркы мезгилдеги кыргыздардын «ашыкча» каада-салттары</i>	60
4	<i>Колпакова А.Н. . “Утечка умов” из Кыргызстана</i>	63
5	<i>Маматалиева Ж.Б. Кыргыздарда бата берүү салты жана анын элдин турмушундагы мааниси</i>	66
6	<i>Сапарали кызы Б. Өлкөбүздөгү адеп-ахлак маселелери</i>	69
7	<i>Суюнбаева М.С. Кашка-Суу айыл-өкмөтүнүн инфраструктурасы</i>	72
Коомдук илимдер жана дин таануу		
1	<i>Абдикарим уулу А. Ааламдашуу процессиндеги аргасыз жер которуу</i>	78
2	<i>Абдиманнап кызы А. Калктын социалдашуусуна терс таасирин тийгизүүчү факторлор (элдик салттардын мисалында)</i>	81
3	<i>Аттокур уулу С. Жааштарды тарбиялоодо диндин орду</i>	84

III. В нашей демократической школе при всех ее недостатках есть интересный, разнообразный опыт работы. Наряду с распространением этого положительного опыта надо дать учителям больше инициативы самостоятельности в выборе форм, средств этнопедагогики по экономическому воспитанию.

IV. Одной из первоочередных задач остается коренное изменение содержания занятий, устранение шаблонности и соответствие изучаемой темы требованиям народных экономических ценностей.

V. Привлечение молодых исследователей к изучению и распространению материалов этнопедагогики по экономическому обучению и воспитанию [6;70].

Таким образом, в наших условиях задача школы состоит в том, чтобы за короткие сроки решительно преодолеть неблагоприятные тенденции, мешающие успешному осуществлению экономического обучения и воспитания школьников, при этом широко внедрять в практической деятельности материалы этнопедагогики.

Литературы:

1. Взаимодействие школы и семьи в экономическом воспитании детей. Методические рекомендации. – М. 2006.
2. Валиева, З.А., Розов, В.К., Барило, И.А., Кулакова, Н.П. Роль семьи в экономическом воспитании детей. – М. 2008.
3. Васильев, Ю.К., Левчук З.К. Формирование экономической воспитанности школьников. – М. 2008.
4. Автономов, А.Я., Малышев, М.Л. Совершенствование экономического воспитания учащихся // Педагогика. 2007. – С.8.
5. Ахметшина, Г.К., Воробьев, И.В., Шукин, А.С. Экономическое воспитание учащихся: формы и методы. – Казань. 2007.
6. Землянская, Е.Н. Курс экономики для начальной школы. – М. 2007.

Abdusalom kyzy Akdana, student of KUU
Science supervisor – U.A. Abieva

Use of materials of ethnopedical in economic education and education modern schoolchildren

This article is devoted to the actual problem using ethnopedagogue in the education and upbringing.

Key words: Economy, educations, morality, tradition, prudence, good organization, discipline, thrift.

УДК: 2-42(575.2)

Азизилла уулу Э., студент, ОшМУ
Илимий жетекчиси – окутуучу, Ж.К. Айтибаева

МАДАНИЯТ – ЖАН ДҮЙНӨНҮН БИЙИКТИГИ ЖАНА АДЕП МЕНЕН ЫЙМАНДЫН АЙКАЛЫШЫ

Макалада маданият, маданияттуулук жөнүндө сөз болот.

Ачкыч сөздөр: Маданият, эл, жаштар, коом, ыйман, эрк, адеп, мамлекет

Статья о нравах и нравственности.

Ключевые слова: культура, народ, молодежь, общества, вера, воля, нрава, государство.

Маданият – кайсы бир улуттун кулк-мүнөзүн, каада-салтын, нарк-насилин, үрп-адатын уз-чеберчилигин жана өнөр-чыгармачылыгын камтыган рухий терең түшүнүк, тактап айтканда, бир улутка таандык жашоо образы [2;5]. Анткени турмушта маданияттуу жүрүм-турум, өнүккөн маданияттуу коом жана маданий өнөр-чыгармачылык деген түшүнүктөр калыптанган. Ошондуктан улуттун улут катары сакталып калышы анын

маданиятынанан көз каранды. Өнүккөн маданият – руханий өнүккөн коомду, коом – бир улутту түзөт. Маданияттуу адам жүрүм-туруму, сүйлөгөн сөзү, кийген кийими менен улуттун жүзүн көрсөтүп турат, ал эми маданияттуулук ошол адамдын көркү. Кайсы элдин маданияты күчтүү өнүксө, ошол элдин мамлекеттик туткасы бекем болот. Ар бир адам өзүн маданияттуу алып жүрүүсү коомго кошкон салымы болоору талапсыз...

Тилекке каршы, бүгүнкү ааламдашуу доорунда коомчулук маданиятты цивилизация түшүнүгү менен чаташтырып, чоң жаңылыштык кетирип жатат. Өзүбүздүн маданиятыбызды өзүбүзгө жат көрүнүш катары баалагандар четтен чыгууда. 2017-жыл бекеринен “Ыйман, адеп жана маданият жылы” деп жарыяланган жок. Акыркы учурда элибизде ата-бабаларыбыздан мурас болуп келе жаткан улуттук баалуулуктар четке кагылып, кайдагы батыштын коомго жат көрүнүштөрү жайылып келе жаткан. Бул жарлыкты жеке адамдын жана элдин маданиятын өстүрүү, жүрүм-турум маданиятын көтөрүү, адептүүлүк менен ыймандуулукка тарбиялоо деп түшүнсөк болот [1;27]. Айрымдар дагы деле маданият тармагын көтөрүү, ырчы-чоорчу, аткаруучуларга, элдик таланттарга көңүл бөлүү жылы деп түшүнүп жатышат. Түпкү маанисин түшүнө келсек, маданиятыбыз өтө төмөндөп кетти. Айрыкча жаштарда ыйман, адептүүлүк, маданияттуулук таптакыр жокко эсе болуп калды. Эс алуучу жайларда адам олтурчу орундуктарга буту менен чыгып алышып, айланасына таштанды таштап, нары-беря өткөн адамдарды көзгө илбей, ооз толтура сөгүнүшүп, айтор өтө эле кейиштүү нерселерди жасашат. Коомдук транспорттордо улуулар келсе, жаштар орун бошотпой, унаага чыгууда жигиттер жаш балалуу аялдарды карабай, алар менен тең жарышып чыгышат.

Азыркы учурда адамдардын маданиятсыздыгы технология менен катарлаш эле жаратылышка олуттуу зыяндарын тийгизүүдө. Анткени шаардан айылга кетип бара жатып, жолдун жээгинин эсепсиз таштандыларга толгонун көрөбүз. Таштандылардан биринчи кезекте ар кандай жугуштуу оорулар чыгып, кайра эле калкка зыянын тийгизип жатпайбы? Ошол ыргытылган таштандылар, айрыкча полиэтилен баштыктары чириши үчүн он жыл же жыйырма жыл эмес, жүздөгөн жылдарды талап кылат. Ал баштыктар жыл өткөн сайын канчалаган уулуу заттарды бөлүп чыгаарын ким билет? Эң жөнөкөйү эле: “Момпосуйду жегенден кийин, аны урнага таштаган адамды кезиктиресизби?,” – деген суроо менен он адамга кайрылса, анын экөөсү гана “Ооба”, – деп жооп бериши мүмкүн. Бул албетте жакшы көрүнүш эмес. Көчөлөрдө, базарларда, спорттук аянтчаларда, жада калса коомдук мекемелердин ичинде таштанды таштаган адамдарды көрбөй коюуга мүмкүн эмес. Айыл жергелеринде таштандыны атайын таштанды төгүүчү жайга ташташы мындай турсун, дарыяларга акыр-чикир төгүшүп жатышат. Агын сууларга таштанды төгүү менен канчалаган өмүрлөр коркунучта калып жатат. Баскан жеринди, жашаган айылынды, көчөндүн тазалыгына көңүл бурабасаң, кайсы маданияттуулук, адептүүлүк? Мындай маселени бала бакчадан баштап, мектептерде, окуу жайларында күчөтүү керек. Андан кийин массалык маалымат каражаттарында, мекеме, иш-каналарда атайын иш-чаралар алып барылуусу зарыл.

Эгер элде маданият болбосо, ыйман менен адептүүлүк жок болсо экономика да өнүкпөйт. Маселен, Японияда 2011-жылы цунами болуп, он алты миң адам каза болуп, 32000 тургун үй-жайсыз калды, дагы канча миңдеген жарандар жаракат алды. Ошол кырсыкты баштан кечирген эл өтө маданияттуулук менен, эч кандай ызы-чуу салышпай, аларга сырттан тамак аш, кийим-кече алып келсе, кезектешип, бири-бирин урматтоо менен керектүүсүн алып жатышты [2;56]. Эч бир дүрбөлөңсүз кырсыкты кайра калыбына келтирип алышты. Ал эми Ирак Америка менен согушуп жатканда, эмне болду? Жергиликтүү калк өздөрүн-өздөрү тоношуп, эл ичи дүрбөлүнгө түштү. Мына бизде да бир эмес эки жолу ошондой маданиятсыздык, талап-тоноочулук болбодубу. Өзүбүздү-өзүбүз тонодук, талкаладык, уурдадык, өрттөдүк. Эң өкүнүчтүүсү, дагы деле өзүбүзгө келе албай, талап-тоногондордун аягы тыйылбай жатпайбы? Түштүк Корея эли мамлекет башчысына нааразылыгын өтө маданияттуулук менен шам күйгүзүп эле билдирип коюшту. Өлкө башчысы да аны туура түшүнүп, тынчтык жолу менен эле кызматын

тапшырды [2;5]. Биз Корея, Кытай, Япониядан маданияттын бийик деңгээлинин үлгүсүн алсак болот. Эгерде бизде да маданияттуулук ар бирибиздин аң-сезимибизде жашаса, мамлекетибиз өнүккөн өлкөлөрдүн катарына кошулмак.

Маданияттуулуктун эң жөнөкөй формасы – саламдашуу. Саламдашуу, учурашуу – адамдардын ортосунда бири-бирин ызаттоо, тааныш же бейтааныш адам менен бул жашоодо бирге жашоого, сүйлөшүүгө, пикир алышууга даяр экенин билдирүү. Жашына, мансабына, бирөөгө көз карандылыгына карап салам берилбейт. Салам берүү баары үчүн бирдей болот. «Илимден адеп улук» деген сөз бар. Кыргыз элинде адепке өзгөчө маани берилип, «Адеби, ыйманы жок адам, жүгөнү жок азоо аттай» деп сыпатталат [4;37]. Учурда кесипке ээ болуудан мурда адам болууга тарбиялоо керек экендигин турмуш өзү ырастоодо. Адептин бир нугу ата-эненин каны аркылуу тээ башат тегинен келет. Ал эми калган билим алып жатышкан жеткинчектер, жаштар учурашуунун ылайыксыз, улуттук мүнөзгө жооп бербеген, батыштын карамүртөз, өзүмчүл, адеби тайкы таасирине ыктаган үлгүгө азгырылып барууда. Бул келечектеги ата-бабанын туткасын колдон чыгарган, адепсиз, мекенчилдик сезими мокок, ыйманы, адеби бошоң муундун катарын көбөйтүп, олуттуу маселеге айланат. «Көзүм көрбөсө болду, бөйрөгүмдү бөрү жесин» деп салкын мамиле жасап, жаштарды өтмүштөн калган жакшылыктарга үгүттөбөй, кайдыгерликтин тузагынан чыкпай жүрө берсек, көптөгөн дөөлөттөрдөн, аруулуктардан куржалак калышыбыз мүмкүн. Адеп-ахлактын, тарбиянын башкы символу болгон саламдашуу парзын калыптандыруу жалпы элдик иш экенин ар бир инсан андап сезип, кол кабыш кылып колдоого алуусу абзел.

Маданият – бул адеп менен ыймандынайкалышы. Ыйман менен адеп бар жерде маданият болот. Булар бири-бири менен байланышкан терең түшүнүк жана коомдун өнүгүшү үчүн абдан зарыл. “Адамды адептүүлүккө тарбиялабай туруп, жөн гана билим берүү, коомго өтө коркунучтуу бирөөнү кошкон менен барабар”, – деп Теодор Рузвельт айткандай, адептүү болууга үйрөнүшүбүз керек.

Адеп-ахлактуулук – коомдук турмуштун, коомдун өнүгүшүнүн жана тарыхый прогресстин эң маанилүү жана маңыздуу факторлорунун бири – мораль. Коомдун мүчөлөрүнүн сезимдеринин, умтулууларынын жана кыймыл-аракеттеринин башка адамдардын сезимдери, умтулуулары жана кыймыл-аракеттери, алардын жана бүтүндөй коомдун кызыкчылыктары жана баалуулуктары менен өз ыктыярдуу шайкеш келүүсү аркылуу аныкталат. Ыктыярдуулук жана көпчүлүк менен макул болуу. Адеп-ахлактуулуктан бардык кубулуштарына мүнөздүү белгилер. И. Канттын пикири боюнча, адеп-ахлактуулуктуу сезим – жалпы эрктен белгилүү бир деңгээлде көз каранды жеке эрк болуп эсептелет. Адеп-ахлактуулуктун маңызы этиканын предмети боло алат [3;124].

Адеп тарбиясы – адамдын коомдогу моралдык аң-сезимин жашоодогу максатка жараша калыптандыруу, ызааттуу жүрүм-турум көнүмүштөрүн пайда кылуу, ошондой эле өз элинин үрп-адаттарынын прогрессивдүү үлгүлөрүн сактоого, байытууга, башка улуттардын салтын урматтоого тарбиялоо. Адамдын эрки менен рухий байлыгынын шайкеш келиши адептүүлүккө жатат. Адеп тарбиясы эмгекке жана коомдук мүлккө туура мамиле жасоо, достукка, чынчылдыкка, адептүүлүккө жана ар ким өзүнүн жүрүм-турумуна сын көз менен кароого жана башка кемчиликтерин адилет сындоого үйрөтөт. Ал коомдук аң-сезимдин эң маанилүү формасы болуп саналат. Адам өмүр бою тарбияланып такшалат, ошентсе да, тарбиянын башаты, жүрүш-туруштун тигил же бул эрежелерине калыптануусу негизинен балалык, өспүрүм кезинен башталат. Мезгил өткөн сайын бул адат өркүндөп-өрчүй берет. Ар бир коомдун өзүнүн социалдык түзүлүшүнө жараша адептүүлүк эрежелери болот [3;112].

Даанышман кыргыз эли ыйман түшүнүгүнүн өтө терең мааниде түшүнүп жашоосунун бардык катмарында ыйман менен жуурулушуп жашап келген. Ыймандай таза, ыймандай сырым, ыймандай бекем, ыймандуу киши – деп элибиз ыймандын улуулугу менен сөздөрүн кооздоп кылым карытып келишкен. О дүйнөгө көчүп кеткен кишини дагы

Ыйман саламат болсун деп көңүл айтышат. Ошондой эле балдарына Ыйман, Ыйманбай, Момун, Момунгул деп ат коюшат.

Ыймандуу адам – Кудайга шек-күмөнсүз ишенген, ак жолдон адашпай абийрдүүлүк менен жүргөн, тарбиялуу, адеп-ахлактуу, кичи пейил болот. Кээ бир адамдар ыймандуулук дегенди бир гана адеп-ахлактуулук деп түшүнүшөт. Бул болсо, терең маанини камтыган ыйык ишенимди бурмалоо экендигинде шек жок. Ыйман сөзү – араб тилинен “эмн” уңгусунан алынып коркуунун антоними болгон ишеним, коопсуздук деген маанилерге келет.

Ыйман – адам баласына таандык болгон эң сонун ыйык сапаттардын бири.

Ыйман – жүрөктүн тазалыгынын жана сулуулугунун күбөсү.

Ыйман – адамды чыныгы адам кыла турган улуу касиет [4:19].

Ар бир кыргыз жараны өлкөбүздүн өнүгүүсүн, жашообуздун жакшырышын, коомубуздун гүлдөшүн кааласак, алгач жан дүйнөбүзгө “төңкөрүш” жасашыбыз керек. Көкүрөктөгү көөдөндү ыйман нуру менен толтуруп, кээ бир коомго жат, менталитетке туура келбеген иш-аракеттерибизди “жүгөндөп”, бири-бирибизге эскертип туралы. Ошондой эле жаш муунду маданияттуулукка, ыймандуулукка, адептүүлүккө тарбиялаш үчүн театр, кино, телекөрсөтүүлөр аркылуу тарбиялоо багытында иштер жүрүш керек. Театрда коюлган спектаклдер, тартылган кинолор да тарбиялык мааниге ээ, улуттук идеологияны камтыган болуусу шарт. Анан көбүрөөк театрда келиш керек. Ал жерден көптү билип, үйрөнүп кетүүгө болот. Тиешелүү органдар ар дайым көчөдө, коомдук жайларда өзүн алып жүрүү, а түгүл кийинүү, тамак ичүү, сүйлөө, транспорттордо жүрүү маданиятын үйрөтүү багытында атайын иш-чараларды уюштурушу керек. Бул иш-чаралар кайсы бир деңгээлде адамдарды тарбиялоого таасирин тийгизет. Маданияттын беркын түшүрүп, кунун кетирип жаткан чала чыгармачыл, атак-даңкка тойбогондор бүтүн өздөрүнүн деңгээли менен маданиятты жерге чаап жатышат. Бул сын эмес, бул кадимки биз күнүгө күбө болуп жаткан көрүнүштөр. Ал эми бийик маданияттуулук – калтырактанган арсыздыктын, шөкөттөлгөн менменсинүүнүн көлөкөсүндө калууда.

Мамлекет Кыргызстан элинин руханий жана адеп-ыйман баалуулуктары менен ыңкы дүйнө таанымды айкаштырган жаранды өстүрүүдө мамлекеттин жана коомдун иш-аракеттерин координациялоо, ар бир баланын таланты менен шык-жөндөмүн ачуунун жана өстүрүүнүн натыйжалуу системасын түзүп, заманбап билим берүү, жаштар, демография, маданият жана дин саясатын калыптандырышы керек. Өзүн-өзү таанып, өз улутунун маданиятына сыймыктана билген адам, башкалардын маданиятын да сыйлап, жакшы жактарын сиңирип алат. Бүтүн кыргыз элин батыш маданиятына адам укугун бергоо шылтоосу менен ашкере ыктатып өнүктүрө албайбыз. Кыргыз элинин менталитетин, башкача айтканда өзүнүн үй-бүлөлүк тарбиясын, тарыхын, философиясын, рухий дөөлөттөрүн, салт-санааларын калыбына келтирип, "Манасты" мыкты үйрөнгөндө, чукура кыргыз маданиятын терең түшүнгөндө гана кыргыз эли өнүгүү жолуна түшөт.

Адабияттар:

1. Базарбаев Ш., “Кыргыз маданиятынын өнүгүү диалектикасы”. – Ош. 2001.
2. Боронбаев А. Ж., “Маданият таануу”. – Ош. 2004.
3. Асанов У.А., “Кыргызстан”. Улуттук энциклопедия: 1-том. Шарипова Э., Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. 2006. ISBN 9967-14-046. Орунбаева Г., “Ыйман мабмгы боюнча лекциялар курсу”. – Ош. 2002.
4. www.bbckyrghyz.com
5. www.sputnik.kg
6. www.turmush.kg

Azizilla uulu Egemjar, student of OshSU
Science supervisor – J.K. Aytibaeva

Culture – is the highness of the soul and the combination of the belief and morality

This article deals with culture and being of cultural person.

Key words: Culture, people, youth, society, belief, power, upbringing, country.